

Stoljetni demografski inženjering nad Bošnjacima

Bošnjaci u demografskoj strukturi Bosne i Hercegovine: od negiranja, asimiliranja i genocida do nacionalnog samoodređenja

Fikret Bećirović

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog
prava, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Dva su osnovna cilja koje je autor postavio u ovom radu: prvi, prikazati demografski razvoj Bosne i Hercegovine od prvih popisa do danas, a drugi, prikazati genezu razvoja bošnjačkog nacionalnog bitka od negiranja, asimiliranja i genocida do statusa političkog naroda. Tako su Bošnjaci prolazili kroz razne tzv. modalitete koje su nametale razne administrativno-političke strukture, a sve u cilju potiranja ili asimiliranja bošnjačkog naroda u srpski ili hrvatski korpus. Bošnjački narod odlaskom turske vladavine, permanentno je žigosan kao “nenarodni element”, tj. kao ostatak turskog ugnjetavača, za koga su se glasno izricali zahtjevi srpskih i hrvatskih nacionalista: “Sa turcima ste došli, sa njima idite”. Nepromijenjen odnos prema Bošnjacima nastavlja se i s novom (Titovom) Jugoslavijom, u kojoj se Bošnjaci podvode pod razne modalitete: Srbin – musliman, Hrvat – musliman, neopredijeljeni – musliman. Takav inženjering zasigurno je imao namjeru asimilacije bošnjačkog korpusa u srpski i hrvatski. To se

pokazalo i na sljedećem popisu 1953, kada se uvodi modalitet Jugoslaven – neopredijeljeni, da bi se već od popisa 1961. uspostavio ponovo modalitet musliman (jugoslavenskog porijekla), nacionalna (bolje reći vjerska) odrednica koja je ostala sve do Prvog svebošnjačkog sabora 1993. i prvog poslijeratnog popisa 2013, kada je i na ovaj način zvanično potvrđena bošnjačka nacija, nakon stoljetne političke borbe, pretrpljenih zločina i genocida: od uspostave Austro-Ugarske monarhije, Prvog svjetskog rata, Kraljevine Jugoslavije, Drugog svjetskog rata, do agresije na Bosnu i Hercegovinu i genocida nad Bošnjacima 1992–1995. To sve pokazuje kako su se u demografskoj slici Bosne i Hercegovine, Bošnjaci, kao “remetilački faktor” nastojali zatrti, prvo perfidnim metodama, a zatim i etničkim istrebljenjem (genocidom), što se jasno pokazuje kroz ovaj rad.

Ključne riječi: popisi bh. stanovništva, nacionalni modaliteti, politički ambijenti, vjeroispovijesti, novi identiteti, broj stanovništva, odnos muško-žensko, naseljenost, prirast stanovništva, Bošnjaci, genocid.

Uvod

Demografski inženjering nad Bošnjacima provodio se kontinuirano od Austro-Ugarske monarhije, prve i druge Jugoslavije, s raznim modalitetima, da bi se s agresijom na Bosnu i Hercegovinu 1992. velikodržavni planeri poslužili najradikalnijim promjenama demografske slike – etničkim čišćenjem (istrebljenjem) Bošnjaka.¹ Taj morbidni scenarij počeo se realizirati s najokrutnijim torturama, protjerivanjima i brutalnim likvidacijama, što je pored silnog stradalništva pokrenulo prisilne migracije nesrpskog korpusa, što je u međunarodnom vokabularu ustaljeno kao „etničko čišćenje”.

No, kako svaka vrsta zločina ima svoje specifičnosti, tako se i “etničko čišćenje” na prostoru Bosne i Hercegovine, zbog svojih razmjera, zasigurno može nazvati etničkim istrebljenjem ili genocidom. Iako je sveukupna tragedija u Bosni i Hercegovini 1991–1995. svedena na bezličnu sintagmu: “tragični sukob u regiji”, kako se to definira u međuna-

¹ Govor Radovana Karadžića u skupštini Bosne i Hercegovine o nestanku muslimanskog naroda, 15. 10. 1991.

rodnom političkom vokabularu i u Dejtonskom mirovnom sporazumu,² svakom je jasno, čak i negatorima, da su uzroci znatno kompleksniji, a posljedice katastrofalne, dugoročne i skoro nepopravljive.

Uzroci se, bezmalo, mogu pratiti kroz burnu bh. historiju kroz koju su Bošnjaci bili najveći gubitnici: od pogibija u tuđim vojskama do velikih prisilnih migracijskih talasa, te do državnoadministrativnog nepriznavanja kao nacije, što se pokazalo kroz popise, posebno one u kojima je Bosna i Hercegovina inkorporirana u prvoj i drugoj Jugoslaviji u kojoj je bošnjački živalj prolazio kroz razne demografske modalitete, samo ne onaj pravi, koji je tek ustanovljen na Prvom svebošnjačkom saboru 27. septembra 1993. u Sarajevu. Tako su se Bošnjaci, prolazeći dugi put u potrazi za vlastitim identitetom, konačno na popisu 2013. mogli izjasniti pod svojim pravim nacionalnim imenom. U ovom radu fokusirana su dva ključna problema vezana za Bošnjake: prvi, permanentno opadanje bošnjačkog stanovništva do popisa iz 1961, a da se ponovo vraća modalitet “musliman”, a drugi, permanentno osporavanje bošnjačkog nacionalnog bitka i samoodređenja.

I. Popisi stanovništva u BiH za vrijeme osmanske vladavine

Prvi popis za vrijeme osmanske vladavine proveo je turski historičar Ömer Lütfü Barkan s popisom po religijskoj osnovi u Bosanskom sandžaku u periodu od 1520. do 1530. godine, kada je utvrđeno da je u Bosni i Hercegovini živjelo 1.021.772 stanovnika. Drugi zvanični popis Osmanskog carstva za Bosanski sandžak organiziran je 1871, a posljednji, pred sam pad ove carevine, organiziran je 1876, kada je utvrđeno da u Bosni i Hercegovini živi 1.053.000 stanovnika, što je po etničkom sastavu izgledalo ovako: muslimana 480.000 (45,55%), pravoslavaca 410.000 (38,92%), katolika 160.000 (15,23%) i ostalih 3.000 (0,30%)

II. Popisi stanovništva u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske vladavine

Nakon osmanske vladavine i njena četiri sumarna popisa, Austro-Ugarska monarhija obavila je četiri malo sadržajnija popisa i to: 1879, 1885, 1895 i 1910, što je prikazano u tabelama:

² “Prepoznavajući potrebu za sveobuhvatnim rješenjem da se okonča tragični sukob u regionu” - str. 9. *Dejtonski mirovni sporazum*, Službeni list BiH, Sarajevo, 1996.

God. popisa	Broj stanovnika	Ženski	Muški	Odnos: Ž-M	Broj domaćinstava	Vel. pros. domaćinstva	Gust. naselj. po 1 km ²
1879	1.158.440	550.651 (-57.138)	607.798	906: 1.000	-	-	22,6
1885	1.336.091	631.066 (-73.959)	705.025	895: 1000	226.699	5,9 čl.	26,1
1895	1.568.092	739.902 (-88.288)	828.190	893: 1000	257.493	6,1 čl.	30,6
1910	1.898.044	903.192 (-91.662)	994.854	908: 1000	310.339	6,1 čl.	37,1

Etnička grupa	1879.	1885.	1895.	1910. / Srpski pravoslavci
Grčki pravoslavci	496.485 = 42,88%	571.250 = 42,76%	673.246 = 42,94%	825.418 = 43,49%
Muslimani	448.613 = 38,73%	492.710 = 36,88%	548.632 = 34,99%	612.137 = 32,25%
Rimokatolici	209.391 = 18,08%	265.788 = 19,89%	334.132 = 21,31%	434.061 = 22,87%
Židovi	3.426 = 0,29%	5.805 = 0,43%	8.213 = 0,52%	11.868 = 0,62%
Ostali	249 = 0,02%	538 = 0,04%	3.859 = 0,24%	14.560 = 0,77%

Prvi popis bh. stanovništva za vrijeme austrougarske vlasti pokazuje da je postotak Bošnjaka već u značajnom padu (-6,82%), što je zasigurno rezultat velikog egzodusa³ s dolaskom nove vlasti, tako da je broj bošnjačkog življa u odnosu na sve naredne skupine opadao u svakom od četiriju popisa.⁴ Pored toga, za Bošnjake se u popisima provedenim 1879–1901 službeno koristio modalitet “Muhammedaner”, u prijevodu muhamedanci (muhamedovci), kako su tada označavali pripadnike islamske vjere.⁵ Na popisu stanovnika 1879. godine popisivala se vjerska, a ne nacionalna pripadnost, jer se nacije u Bosni i Hercegovini još nisu

³ Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006, str. 33.

⁴ Adib Đozić, *Bošnjačka nacija*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2003, str. 185.

⁵ Ilija Garašanin, *Načertanije*, “...osim toga mogla bi se kao treći stepen štampati kratka i obšta narodna istorija Bosne u kojoj ne bi se smela izostaviti slava i imena nekih muhamedanskoj veri prešavši Bošnjaka”.

formirale.⁶ Do 1901. godine koristilo se službeno ime *Muhammedaner*, njemački: (*muhamedanci*), izraz se može često naći i danas u sredstvima javnog informiranja (novinama i televiziji) u Austriji i često se veže sa riječju *Bosniaken*, njemački: (*Bošnjaci*), te se i time razgraničava od danas korištene riječi “Bosnier”, njemački: (*Bosanac*), koji označava osobu s bosanskim državljanstvom.⁷

U svim austrougarskim popisima izjašnjavanje je vršeno po vjeroispovijesti, s tim što su grko-pravoslavci u popisu 1910. dobili nacionalni atribut “srpski” – **srpski pravoslavci**.⁸ To se desilo pod jakim utjecajem Srbije, Srpske pravoslavne crkve, Društva za širenje srpskog imena⁹ i Srpske narodne organizacije, koja je politički mobilizirala pravoslavni živalj u Bosni i Hercegovini.¹⁰ Prava zagonetka u ovim popisima jeste nepovoljan odnos žena prema muškarcima, gdje je za četiri popisa ženske populacije bilo manje za 311.047, ili u prosjeku 77.761 žena po svakom popisu. Četiri godine nakon posljednjeg austrougarskog popisa nastupio je Prvi svjetski rat tokom kojeg je po nekim procjenama, demografski gubitak stanovništva Bosne i Hercegovine, uključujući ratne gubitke i iseljavanja, iznosio oko 300.000 ljudi.

III. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine za vrijeme Kraljevine SHS / Kraljevine Jugoslavije 1921. i 1931.

Iz popisa 1921. jasno je da su samo Srbi, Hrvati i Slovenci priznati kao autohtoni narodi, te su jedino oni predstavljali moguće opcije za nacionalnu pripadnost. Rezultat je bio da se dio muslimanskog stanovništva jednostavno morao svrstati pod “ostale”, kojih je ukupno

⁶ Čitav ovaj fenomen, u svojoj čuvenoj *Pjesmi Bošnjaku*, koju je objavio list *BOŠNJAK* u izdanju od 2. VII 1891. godine, opisao je i Safvet-beg Bašagić: “Znaš Bošnjače, nije davno bilo, Sveg’ mi sv’jeta nema petnaest ljeta, Kad u našoj Bosni ponositoj, I junačkoj zemlji Hercegovoj, Od Trebinja do Brodskih vrata, Nije bilo Srba ni Hrvata”, up. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997, str. 377.

⁷ wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1879.

⁸ wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1910.

⁹ Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1998, str. 36.

¹⁰ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997, str. 376/7.

bilo 8.236, što je izvjesno da su i oni uknjiženi kao Srbi ili Hrvati.¹¹ Tako je fenomen “ostalih” označen kao nenarodni element, te shodno tome predmet debate i politikantstva sve do danas. U tom smislu, srpski nacionalisti izvodili su dokaze da su Bošnjaci pripadnici nenarodnog elementa, *nasljednici turskog okupatora i da kao takvi trebaju biti protjerani*.¹² Shodno tome, kipteći nacionalisti na osnovu tobožnjih dokaza otvoreno su zagovarali harangu prema Bošnjacima s prijetećim povikom “Sa Turcima ste došli, sa njima odlazite”, što je i danas ostalo u raznim varijacijama, posebno za vrijeme agresije 1991–1995.

Iz tabele ispod nije teško uočiti da u tom popisu pravo na svoj nacionalni identitet imaju mnogo manje narodne skupine kao što su: Slovenci, Česi, Slovaci, Rusini, Poljaci, Rusi, Mađari, Nijemci, Arnauti, Turci, Rumuni, Cincari, Talijani i ostali, dok Bošnjaci uopće ne postoje. Po ovom popisu, u Bosni i Hercegovini je bilo 1.890.440 stanovnika, od toga ženskih 924.231, muških 966.209, odnos ženski : muški (957 : 1.000), sa gustoćom od 36,9 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1921.

Srbi/Hrvati	Slovenci	Česi/Slovaci	Rusini	Poljaci	Rusi	Mađari	Nijemci	Arnauti	Turci	Rum/ Cincar	Talijani	Ostali
1.826.657	4.682	6.377	8.146	10.705	2.636	2.577	16.471	626	231	1.334	1.762	8.236

Prema popisu iz 1931, vlasti Kraljevine Jugoslavije, na prostoru dijelova tadašnjih banovina (Vrbaska, Drinska, Zetska i Primorska), na prostoru Bosne i Hercegovine vidljivo je da je onaj dugački spisak od petnaestak etničkih skupina plus ostali u popisu iz 1921. reduciran na samo tri narodne skupine koje su označene po vjerskoj pripadnosti, s tim da se ponovo javlja modalitet **muslimani**. Zasluge da se nađu u popisu i kao vjerska skupina, zasigurno pripadaju političkom organiziranju muslimanskog stanovništva u Jugoslovensku muslimansku organizaciju

¹¹ wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1921.

¹² wikipedia.org/wiki/Bošnjaci_i_popisi_stanovništva.

(JMO).¹³ Po ovom popisu, bilo je ukupno 2.323.555 stanovnika, s tim što se u popisu prvi put razdvaja Bosna od Hercegovine. Od tog broja ženskih je bilo 1.138.515, a muških 1.185.040, a odnos ženski : muški (961 : 1.000), s gustoćom od 45,1 stanovnik na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine 1931.

Vjeroispovijest	Broj	Udio
srpski pravoslavci	1.028.139	44.45 %
muslimani	718.079	30.90 %
rimokatolici	547.949	23.58 %
Bosna: 2.018.220 stanovnika		
Vjeroispovijest	Broj	Udio
srpski pravoslavci	929.947	46.10 %
muslimani	648.038	32.10 %
rimokatolici	410.809	20.30 %
Hercegovina: 305.335 stanovnika		

IV. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1948.

Odmah nakon narodnooslobodilačkog rata, koji su svi jugoslavenski narodi iznijeli na svojim plećima, pa i bošnjački narod, s popisom iz 1948, za razliku od prethodnog popisa iz Kraljevine Jugoslavije, etničko ime musliman uopće ne postoji, ali je na to mjesto predviđeno da se Bošnjaci (muslimani jugoslavenskog etničkog porijekla) izjasne po jednoj od triju predviđenih opcija: dvije koje su sastavni dijelovi srpskog i hrvatskog korpusa: Srbin – musliman, Hrvat – musliman, i jedna bez

¹³ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997, str. 493.

ikakva nacionalnog identiteta: neopredjeljeni – musliman. Naravno, cilj tog inženjeringa bilo je otvoreno negiranje bošnjačkog korpusa, kojem je, tobože, kao “izraz dobre volje” data mogućnost da se ipak opredijele prema obrascima koje su drugi za njih pripremili. Dakle, ideolozi te demografske “konstrukcije” išli su s trima varijantama: prva, potpuni nestanak bošnjačkog korpusa, druga, asimilacija s većinskim narodima, Srbima i Hrvatima, kao njihova podgrupa, što bi značilo prihvatanje njihova identiteta i treća varijanta s atribucijom “neopredjeljeni”, potpuno gubljenje bilo kakva identiteta.

Tako se desilo da pri obradi popisne građe, “Srbi-muslimani” budu uključeni u Srbe, “Hrvati-muslimani” u Hrvate i “Makedonci-muslimani” u Makedonce, dok su “neopredjeljeni-muslimani” pod tim nazivom iskazani posebno. Za lica koja su označila neku regionalnu pripadnost, u Uputstvima za reviziju popisne građe bilo je predviđeno da se rješenje donosi od slučaja do slučaja. Tako su npr. Dalmatinci i Istrani uključivani u Hrvate, Šumadinci u Srbe i sl.¹⁴ Vrlo je važno napomenuti da je u slučaju odgovora “Bosanac” revizija vršena prema imenu lica, pa su ta lica svrstavana u Srbe, Hrvate ili neopredijeljene. Ove su odluke, bez sumnje, za posljedicu imale namjerno jačanje hrvatskog ili srpskog korpusa a slabljenje nacionalnog korpusa Bošnjaka. Po ovom popisu, bilo je ukupno 2.564.308 stanovnika, od toga ženskih 1.327.376, muških 1.236.932, odnos ženski : muški (1.073 : 1.000), s gustoćom od 50,1 stanovnik na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine 1948.

Narodnost	Broj	Udio
Srbi	1.135.732	44.29%
Neopredijeljeni	788.011	30.73%
Hrvati	613.895	23.94%
Ostali	26.670	1.04%

¹⁴ stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/Pdf/G19614001.pdf

V. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1953.

S popisom iz 1953. bošnjački korpus ponovo dobija novi modalitet, tako što su lica koja su se izjasnila kao muslimani, ali i ostala lica jugoslavenskog porijekla, koja se nisu bliže nacionalno opredijelila, svrstavana su u grupu "Jugoslaveni-neopredijeljeni", dok je za nacionalno neopredijeljena lica koja nisu bila jugoslavenskog porijekla upisan odgovor "nacionalno neopredijeljen". Za lica koja su navela regionalnu pripadnost trebalo je upisati odgovor: "Jugoslaven neopredijeljen".¹⁵ U isto vrijeme, Srbi i Hrvati mogli su se izjašnjavati na isti način kao ranije i tako su sistemizirani u svoje etničko ime. Ovaj način popisa dodatno je slabio bošnjački korpus. Za razliku od prethodnog popisa, gdje je jasno izražena namjera nestanka ili asimilacije bošnjačkog korpusa, s popisom iz 1953. Bošnjaci se gube u masi ostalih neopredijeljenih "Jugoslavena", što je, dakako, jačalo hrvatski i srpski korpus.

Izjašnjavanje Musliman (Bošnjak) po tadašnjim mjerilima imalo je samo regionalni tretman, isto značenje kao npr. Dalmatinac, Šumadinac, Zagorac i sl., po čemu se može zaključiti da je na svaki način onemogućavano drugačije izjašnjavanje mimo srpskih i hrvatskih demografskih obrazaca. Po ovom popisu bilo je ukupno 2.847.459 stanovnika, od toga ženskih 1.461.900, muških 1.385.559, odnos ženski : muški (1055 : 1000), s gustoćom od 55,6 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine 1953.

Narod	Broj	Udio
Srbi	1.264.372	44.40%
Jugoslaveni	891.800	31.32%
Hrvati	654.229	22.97%
Ostali	39.398	1.34%

VI. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1961.

Demografsko "šaranje" nastavljeno je i s popisom iz 1961, u kojem

¹⁵ stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/Pdf/G19614001.pdf

opet dolazi do novog/starog etničkog obrasca: musliman (jugoslavenskog porijekla). U istom popisu, građani koji su se upisali po regionalnom obilježju (npr. Bosanac, Hercegovac), svrstavani su u grupu „Jugoslaveni” (nacionalno neopredijeljeni), što je bio dobar osnov u stvaranju jugoslavenske nacije u kojoj su dominirali muslimani, koji su na taj način imali značajan udio u demografskoj strukturi Jugoslavije. Također, sve narodne manjine svrstane su u rubriku „Ostali”. Ono što je pozitivno za bošnjački korpus jeste da je uprkos proteklm sistemizacijama, ponovo ustanovljena nacionalna i etnička pripadnost jedinstvenog korpusa Muslimana. U ovom popisu, pored Srba, Hrvata, Muslimana i Jugoslavena, popisano je još 16 nacionalnih manjina, te pod stavkom Ostali 811 lica i pod stavkom Nepoznato 1.885 lica.¹⁶ Iz ovih podataka jasno se vidi sav bh. multikulturalni i multikonfesionalni kolorit. Posebno treba istaći da su se od ukupnog broja upisanih Jugoslavena od 337.263 u svim republikama i autonomnim pokrajinama, u Bosni i Hercegovini, kao Jugoslaveni izjasnilo se 265.883 lica¹⁷ (81,80%) u odnosu na ukupan broj Jugoslavena u FNRJ, a 8,4% na ukupan broj stanovnika u Bosni i Hercegovini, što znači da se iz svih republika i pokrajina osim Bosne i Hercegovine kao Jugoslaveni izjasnilo samo 61.380 lica (18,19%). U najmanju ruku, to je značilo da se od muslimana i ostalih treba izgraditi nova nacija (Jugoslaven), kako bi se eliminirali remetilački faktori, a Srbi i Hrvati da i dalje jačaju svoju nacionalnost. Prema ovom popisu, u Bosni i Hercegovini živjelo je 3.277.948 stanovnika, od toga ženskih 1.678.283, muških 1.599.665, odnos ženski : muški (1049 : 1000), s gustoćom od 60,4 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva BiH iz 1961.

Narod	Broj	Udio
Srbi	1.406.057	42.89%
Muslimani	842.248	25.69%
Hrvati	711.665	21.71%
Jugoslaveni	275.883	8.42%
Ostali	33.095	1,28%

¹⁶ wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini_1961.

¹⁷ stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/Pdf/G19614001.pdf

VII. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 1971.

S popisom iz 1971. opet dolazi do modifikacije u opredjeljivanju Bošnjaka, tako što je modalitet musliman označen kao "Musliman u smislu narodnosti" a lica koja su se opredijelila na regionalnu pripadnost (kao npr. Bosanac) iskazana su preko modaliteta: "Izjasnili se u smislu regionalne pripadnosti". Dakle, ni modalitet "Bosanac", kao ni modalitet "Bošnjak" nisu mogli biti priznati između dvaju sve više otvorenih nacionalizama. Narodnost, pojam isključivo korišten u SFRJ, označavao je manjinske grupe u toj državi, u kojoj su se našli i muslimani, iako su permanentno bili po broju treći narod u Jugoslaviji. U tom smislu, kategorizacija "Muslimana u smislu narodnosti" bila je još jedna u nizu nepravdi prema bošnjačkom korpusu, iako je zvanično potvrđeno da su poseban narod.¹⁸ Međutim, iz ovog popisa jasno je vidljivo da je u odnosu na prethodni popis značajno porastao broj lica koja su se izjasnili kao Muslimani, a da je značajno opao broj lica koja su se izjasnila kao Jugoslaveni, što ipak mnogo govori o tendenciji rasta nacionalne svijesti muslimanskog življa. Prema tome popisu, u Bosni i Hercegovini živjelo je 3.746.111 stanovnika, od toga ženskih 1.911.511, muških 1.834.600, odnos ženski : muški (1040 : 1000), s gustoćom od 73,2 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1971.

Narod	Broj	Udio
Muslimani	1.482.430	39.57%
Srbi	1.393.148	37.19%
Hrvati	772.491	20.62%
Jugoslaveni	43.796	1.17%
Ostali	54.010	1,47%

¹⁸ Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo 1997, str. 565.

VIII. Popis stanovništva BiH 1981.

Zahvaljujući Ustavu iz 1974. u popisu iz 1981. prvi put Bošnjaci (Muslimani) objedinjeni su u popisu nezavisno od odgovora za razliku od prijašnjih popisa. U odnosu na prethodni popis, uočava se blagi rast muslimanskog življa, ali što posebno pada u oči jeste najveći porast broja lica koja se izjašnjavaju kao Jugoslaveni (326.316). Prema tome popisu, u Bosni i Hercegovini živjelo je 4.124.256 stanovnika, od toga ženskih 2.073.343, muških 2.050.913, odnos ženski : muški (1011 : 1000), s gustoćom 80,6 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1981.

Narod	Broj	Udio
Muslimani	1.630.033	39.52%
Srbi	1.320.738	32.02%
Hrvati	758.140	18.38%
Jugoslaveni	326.316	7.91%
Ostali	89.029	2.07%

IX. Popis stanovništva Bosne i Hercegovine 1991.

S popisom iz 1991. već je bila ustabiljena odrednica Musliman. Međutim, ovaj put, za razliku od muslimana, kojima ranije nije dozvoljeno samoopredjeljenje, sada je daleko manjim korpusima data mogućnost samopredjeljenja kao što su "Bunjevac" ili "Šolac". Po popisu stanovništva 1991. godine, u Bosni i Hercegovini živjelo je 4.377.033 stanovnika. Prosječna starost žena bila je 35 godina, prosječna starost muškaraca 33 godine. Također, i s ovim popisom bilježi se porast muslimanskog življa, ali i veliki broj onih koji su se izjasnili kao Jugoslaveni bili su iz muslimanskog korpusa. Iz ovog popisa značajni su podaci o vjerskoj pripadnosti, što je prikazano u tabeli ispod. Također, u ovom popisu pored Srba, Hrvata, Bošnjaka i Jugoslavena nalazi se još 17 narodnih skupina, kao i onih koji su upisani pod: Ostali, Regionalno,

Nacionalno se nisu izjasnili i Nepoznato, što sve ukupno predstavlja značajnu cifru od 68.071 lica. Prema tome popisu, u Bosni i Hercegovini živjelo je 4.377.033 stanovnika, od toga ženskih 2.193.238, muških 2.183.795, odnos ženski : muški (1004 : 1000), s gustoćom 85,5 stanovnika na 1 km².

Etnički sastav stanovništva Bosne i Hercegovine iz 1991.

Narod	Broj	Udio
Muslimani	1.902.956	43.47%
Srbi	1.366.104	31.21%
Hrvati	760.852	17.38%
Jugoslaveni	242.682	5.54%
Ostali	113.909	2,38%

Stanovništvo Bosne i Hercegovine prema izjašnjenju o vjerskoj pripadnosti iz 1991.

Islamska	1.871.882 (42,77%)
Pravoslavna	1.286.828 (29,40%)
Rimokatolička	593.908 (13,57%)
Ateisti	250.913 (5,73%)
Katolička	172.085 (3,93%)
Neopredijeljeni	95.031 (2,17%)
Nepoznato	64.252 (1,47%)
Srpska	30.349 (0,69%)
Grkokatolička	3.139 (0,07%)
Hrvatska	2.924 (0,07%)
Protestantska	1.823 (0,04%)
Vjernici koji ne pripadaju nijednoj vjeroispovijesti	1.092 (0,02%)
Ostale vjeroispovijesti	1.072 (0,02%)
Islamskokatolička	515 (0,01%)

X. Agresija na Bosnu i Hercegovinu i destrukcija demografske slike

Agresija i razgradnja Bosne i Hercegovine začeta je još velikodržavnim planovima sredinom XIX st.,¹⁹ a njena praktična izvedba počela je nizom neustavnih akata 1991. i neustavnih paradržavnih tvorevina, kako u srpskom²⁰ tako i u hrvatskom²¹ političkom establišmentu.

Tako su paradržavne tvorevine bile institucionalni okvir za sve agresorske jedinice koje su, shodno planu etničkog čišćenja,²² odmah na početku počinile strašne zločine i pokrenule veliki val prisilnih migracija nesrpskog stanovništva. Tako su zločini krenuli od 1. aprila 1992. u Bijeljini, zatim Zvorniku, istočnoj Bosni, istočnoj Hercegovini, banjalučkoj regiji, Bosanskoj Krajini, pogotovo onom dijelu koji veže uz tzv. kninsku krajinu, kao i s progonom Hrvata iz Posavine, dobojske i banjalučke regije. Naravno, cilj velikosrpskih ideologa i realizatora tih genocidnih ideja bila je temeljna rekonstrukcija demografske slike i napose konačan obračun s Bošnjacima.²³ Tako je već krajem 1992. pod kontrolom JNA, koja se tobože preimenovala u Vojsku Republike srpskog naroda, bilo 70% teritorije. Sa zauzetih prostora prognano je oko 200.000 pripadnika hrvatskog naroda i više od pola miliona pripadnika bošnjačkog naroda.

Pored progona značajno je spomenuti neviđena zlostavljanja u logorima i zatvorima širom Bosne i Hercegovine kroz koje je prošlo preko 200.000 civila, a oko 30.000 logoraša ubijeno je ili se vode kao nestali. Tokom agresije u Bosni i Hercegovini registrirano je 657 mjesta zatočenja – zatvora i logora, među kojima su naročito poznati: Manjača, Keraterm, Trnopolje, Omarska, Luka Brčko, Batković, Dretelj, Heliodrom, Gabela, Drmaljevo, KPD Foča, Sušica-Vlasenica, Kula-Sarajevo,

¹⁹ Ilija Garašanin, *Načertanije*.

²⁰ Hasan Efendić, *Paradržavne tvorevine – oslonac uništavanja BiH*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011, str. 180–189.

²¹ Isto, str. 246–251.

²² Norman Cigar, *Genocid u Bosni – politika etničkog čišćenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 1998, str. 68–76.

²³ Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004, str. 497.

Žepče i druga mjesta koja su ujedno bila i mjesta masovnih pogubljenja, o čemu danas svjedoče mnoge masovne grobnice, kao što je posljednja otkrivena Tomašica kod Prijedora.

Po istom planu Cvetković-Maček i Hrvati, stvarajući paradržavnu tvorevinu Herceg-Bosnu, vrše progone Bošnjaka iz Kiseljaka, Busovače, Vareša, Viteza, Novog Travnika, dijela Gornjeg Vakufa, Žepča, zapadnog dijela Mostara, Prozora, Čapljine, Ljubuškog, Stoca, Duvna, Livna i drugih manjih mjesta. No, za razliku od spomenutih metoda progona i zatvaranja u koncentracione logore Bošnjaka pod vlašću SDS-a i HDZ-a, pod utjecajem ili po direktivi vojnih ili civilnih vlasti srpskih i hrvatskih paradržavnih tvorevina, Srbi i Hrvati tako su napuštali gradove: Sarajevo, Tuzlu, Zenicu, Bihać, Bugojno, Maglaj, Konjic, Mostar, Živinice, Lukavac, Zavidoviće, Vareš, Travnik i druge gradove i mjesta.

Prema procjenama međunarodnih institucija, tokom prve tri godine agresije iz Bosne i Hercegovine nasilno je prognano ili raseljeno više od dva miliona žitelja.

XI. Demografska slika Bosna i Hercegovina nakon agresije 1991–1995.

Dejtonskim mirom i uspostavljanjem vlasti pod nadzorom Visokog predstavnika OHR-a, bilo je potrebno sačiniti “bilans” destrukcije, poginulih, ranjanih, nasilno pritvaranih, teroriranih, povratka raseljenih i izbjeglih lica na svoja ognjišta, te zbrajanja poginulih i nestalih lica.

Tako su petnaest godina po okončanju rata na prostorima bivše Jugoslavije demografski eksperti Haškog tribunala Ewa Tabeau i njezin saradnik Jan Zwierzchowski, došli do konačne brojke o broju žrtava rata u našoj zemlji od 104.732 ubijenih. Tako su eksperti zaključili da su preuveličane cifre od 200 ili 300 hiljada ubijenih u Bosni i Hercegovini, kako se ranije špekulisalo. Shodno tome, konačni rezultati istraživanja govore da je u našoj zemlji od 1992. do 1995. od gore spomenute cifre stradalo: 42.106 civila, te 62.626 vojnika. Od toga po nacionalnoj pripadnosti, stradalo je: 68.101 Bošnjaka (58%), 22.779 Srba (19%), 8.858 Hrvata (7,5%), te 4.995 osoba drugih nacionalnosti (1,15%). Od 62.626 poginulih vojnika, njih 526 bile su žene, a od 42.106 poginulih civila 9.842 bile su žene. No, pored bilansa poginulih, skoro dvije decenije poslije rata, 2013. organiziran je popis stanovništva Bosne i Hercegovine, te prema obrađenim podacima, demografska slika Bosne i Hercegovine izgledala

je ovako: popisano je ukupno **3.791.622** osoba, od toga: u Federaciji Bosne i Hercegovine popisano je **2.371.603** osoba, u Republici Srpskoj **1.326.991** osoba i u Brčko Distriktu **93.028** osoba. Podaci o broju kućanstava i stanova prikazani su u tabeli ispod. Rezultati popisa po etničkoj osnovi, koji su bitni za ovaj rad, još nisu bili obrađeni tako da zasada imamo samo ove podatke, iz kojih možemo zaključiti da u odnosu na popis iz 1991. u Bosni i Hercegovini manje je **585.411** lica, što znači veliku destrukciju demografske slike ove zemlje, posebno najveći gubitak Bošnjaka u toj strukturi, što ćemo zasigurno znati kada izađu potpuni rezultati popisa.

Nivo	Ukupno popisanih lica	Ukupno kućanstava	Ukupno stanova
BiH	3.791.622	1.163.387	1.617.308
Fed. BiH	2.371.603	721.199	991.384
Republika Srpska	1.326.991	414.847	588.241
Distrikt Brčko	93.028	27.341	37.683

Zaključak

Demografska slika Bosne i Hercegovine bila je kako rezultat permanentnih migracijskih talasa, tako i političkog inženjeringa koji je, kako na perfidne načine, tako i otvoreno, privilegizirao jedne, a obespravljavao druge narode. Zbog toga je demografska struktura Bosne i Hercegovine od prvih popisa za vrijeme osmanske vladavine, preko austrougarske, stare i nove Jugoslavije do agresije na Bosnu i Hercegovinu i posljednjeg popisa u samostalnoj i suverenoj Bosni i Hercegovini 2013, vrlo šarolika i promjenjiva.

Popisi za vrijeme Osmanske carevine, kao i za vrijeme Austro-Ugarske počeli su po vjerskoj osnovi, s tim da se već 1910. jedna od triju bosanskih etnija (Grko-pravoslavci) popisuje s nacionalnim atributom "srpski pravoslavci". Za Bošnjake se u popisima provedenim 1879–1901. službeno koristio modalitet "Muhammedaner", u prijevodu muhamedanci (muhamedovci), kako su tada označavali pripadnike islamske vjere. Pokušaj Benjamina Kallaya da uvede interkonfesionalno bošnjaštvo i bosanski jezik pod pritiskom srpskih i hrvatskih nacionalista, nije uspjelo, tako da ni tada, a ni za vrijeme Kraljevine

Jugoslavije, kao i u Titovoj Jugoslaviji, Bošnjacima nije dozvoljeno da se izjašnjavaju kao Bošnjaci, već im je nametnuto da se izjašnjavaju ili kao Srbi ili kao Hrvati, a kasnije i pod rubrikom “Ostali”. Rubrika “ostali” za nacionaliste je značila nenarodni element koje su srpski nacionalisti označili ostacima morskog okupatora. U tom kontekstu može se smatrati i rubrika “neopredijeljeni”, u popisu iz 1948, kao i ostali modaliteti: Srbin – musliman, Hrvat – musliman, ili neopredijeljeni – musliman.

Tako se već 1961. uvodi rubrika musliman, ali jedan dio frustriranih Bošnjaka ostaje pri modalitetima Srbin – musliman, Hrvat – musliman, neopredijeljen, Bosanac, Hercegovac, Jugoslaven, što se jednim dijelom podvodi pod Srbe, drugim pod Hrvate, a treći pod rubriku Jugoslaven. Simptomatično je da je pod rubrikom Jugoslaven od ukupnog broja upisanih Jugoslavena u SFRJ, u Bosni i Hercegovini izjasnilo se 81,80%. To je u najmanju ruku značilo da se od muslimana i ostalih treba izgraditi nova nacija (Jugoslaveni), kako bi se eliminirali “remetilački faktori”, a Srbi i Hrvati da i dalje jačaju svoju nacionalnost.

Nasuprot tome, bilo je pokušaja (Husaga Čišić, Hamdija Pozderac i dr.) da se vrati historijsko ime Bošnjak, kojim su se pripadnici tog naroda nazivali tokom historije, u kontinuitetu; u srednjovjekovnoj Bosni – Bošnjani, u osmanskome carstvu – Bošnjaci, za vrijeme Austrougarske – Bošnjaci, za vrijeme prve i druge Jugoslavije Bošnjaci i Bosanci, naizmjenično. Značajan pokret za obnovu bošnjačke nacije poveo je Safvet-beg Bašagić i još neki intelektualci. Kako ranije tako i za vrijeme FNRJ i SFRJ, trend nepriznavanja Bošnjaka i dalje se nastavlja u smislu da srpski, kako nacionalisti tako i komunisti, uporno izbjegavaju da Bošnjacima priznaju status konstitutivnog naroda, tobože smatrajući da će se tim činom ugroziti nacionalni interesi srpske populacije u Bosni i Hercegovini, dok prava istina leži u tome da, ako se priznaju Bošnjaci, mnogo će teža biti razgradnja Bosne i Hercegovine, što im je bila stvarna namjera.

No, pored svih teškoća, nakon dogovora s Titom, krajem 60-ih godina nađeno je kompromisno rješenje da se dâ mogućnost nacionalnog izjašnjavanja pod imenom Muslimani (s velikim slovom M), odnosno u obliku Musliman (u smislu narodnosti). Hamdija Pozderac, svjestan činjenice da u Jugoslaviji u tom trenutku nije pogodna klima za punu nacionalnu afirmaciju Bošnjaka, prihvatio je kompromis, kazavši čuvenu rečenicu “*Mi hoćemo bosanstvo, a oni daju muslimanstvo. Prihvat ćemo*”

*jer će to otvoriti proces...”.²⁴ I zaista, proces se otvarao u tom smislu što se kod svakog sljedećeg popisa postotak muslimana povećavao, dok se postotak Jugoslavena, kojeg su najvećim dijelom popunjavali muslimani, smanjivao. U 90-im, s osnivanjem stranaka SDA, zatim i MBO, narasta svijest za vraćanje historijskog nacionalnog imena Bošnjak, što se i ostvaruje u jeku najžešće agresije, na Prvom svebošnjačkom saboru 27. septembra 1993. kada se donosi **Deklaracija o vraćanju imena Bošnjak**, što predstavlja rodni list stvaranja bošnjačke nacije. Imajući u vidu sva negiranja i osporavanja na putu stvaranja bošnjačke nacije, što se moglo vidjeti i kroz popise u Bosni i Hercegovini, s posljednjom agresijom kojom je protjerano više od 500.000 pripadnika bošnjačkog naroda, te pored progona u logorima i zatvorima preko 200.000 civila, a oko 30.000 logoraša ubijeno, te preko 100.000 ubijenih, zatim preko 8.000 u genocidu nad Bošnjacima samo u srebreničkoj regiji kao i diljem Bosne i Hercegovine, drastično je destruirana demografska slika Bosne i Hercegovine, što je pokazao i posljednji popis u 2013, u kojem je u odnosu na 1991. manje za 585.411 lica, što znači da se sa ovim popisom vraćamo na demografsko stanje iz 1971. Naravno, demografska slika Bosne i Hercegovine bila bi mnogo drugačija (bolja), kada bi se uzeo u obzir izgubljeni prirodni priraštaj za period 1991–2012. Dakle, kontinuirani demografski inženjering, koji je prvo na perfidan način pokušao izbrisati Bošnjake, a zatim zločinima i genocidom, destruirali su demografsku sliku Bosne i Hercegovine, o čemu zorno svjedoči masovna grobnica Tomašica, kao i mnoge prije nje i mnoge koje će se tek otkriti. Ali, pored svega treba istaći da su Bošnjaci, iako u krvi, ostali i opstali i izborili svoje nacionalno i političko samoodređenje.*

²⁴ wikipedia.org/wiki/Bošnjaci_i_popisi_stanovništva

CENTENNIAL DEMOGRAPHIC ENGINEERING OVER THE BOSNIAKS

The Bosniaks in a demographic structure of Bosnia and Herzegovina: from negating, assimilating and genocide to national self-determination

Fikret Bećirović

Summary

There are two basic aims set by the author in this paper: the first, to show the demographic development of Bosnia and Herzegovina from the first census to the modern age, and the second one, to show the genesis of the development of the Bosniak national body, from negating, assimilating and genocide to the status of a political nation. That is how the Bosniaks underwent through various so called modalities imposed by various administrative-political structure, and all intended to destroy or assimilate of the Bosniak nation into the Serbian or Croatian body. With the departure of the Turkish rulers the Bosniaks were permanently branded as an “anti-people element”, that is, as a remainder of the Turkish oppressor, for whom Serbian and Croatian nationalists openly demanded: “With the Turks you arrived, with them you leave”. The unchanged relation with the Bosniaks continued with the new (Tito’s) Yugoslavia, in which the Bosniaks are subjected under various modalities: Serbian-Muslim, Croatian-Muslim, undeclared-Muslim. Such engineering surely was intended to assimilate the Bosniaks’ body into the Serbian and Croatian. That proved true at the next census in 1953, with the modality of Yugoslav-undeclared, and in 1961 with a re-established modality of a Muslim (of Yugoslav descent), national (or better yet religious) aspect that remained unchanged until the First All-Bosniak Parliament in 1993 and first post-war census in 2013 where the Bosniak nation was officially acknowledged, after a centennial political struggle, suffered crimes and genocide: from the Austro-Hungarian Monarchy, World War I, Kingdom of Yugoslavia, World War II to the aggression on Bosnia and Herzegovina and genocide on the Bosniaks 1992-1995. It all shows how, in the demographic image of Bosnia and Herzegovina, the Bosniaks, as “the factor of disturbance” were tried to be destroyed, first through perfidious methods and then ethnic cleansing (genocide), which is clearly shown in this paper.

Key words: census of B&H citizens, national modalities, political settings, religions, new identities, men-women ratio, population, citizens growth, Bosniaks, genocide.

Literatura:

1. Popisi stanovništva u Bosni i Hercegovini: 1879 • 1885 • 1895 • 1910 • 1921 • 1931 • 1948 • 1953 • 1961 • 1971 • 1981 • 1991 • 2013- wikipedia.org/wiki/Popis_stanovništva_u_Bosni_i_Hercegovini
2. wikipedia.org/wiki/Bošnjaci_i_popisi_stanovništva
3. stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/G1961/Pdf/G19614001.pdf
4. https://www.google.ba/search?q=Popisi+stanovni%C5%A1tva+Jugoslavije&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&source=hp&channel=np&gws_rd=cr&ei=sx-8UuIN8bFswaOoICADQ
5. /www.google.ba/search?q=Mirko+Pejanovi%26DEMOKRATSKO-MIGRACIJSKI+PROBLEMI+U+POSLIJERATNOJ+BOSNI+I+HERCEGOVINI&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&source=hp&channel=np&gws_rd=cr&ei=Ty-C8UtGcGorDtAbqmYDoCg
6. /www.google.ba/search?q=Rezultati+popisa+stanovništva+u+BiH+2013&ie=utf-8&oe=utf-8&rls=org.mozilla:en-US:official&client=firefox-a&source=hp&channel=np&gws_rd=cr&ei=KCG8UqncFMvOsgbb-IcoBQ
7. Adib Đozić, *Bošnjačka nacija*, Bosanski kulturni centar, Sarajevo, 2003.
8. Smail Ćekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2004.
9. Roj Gatman i Dejvid Rif, *Leksikon ratnih zločina*, Samizdat, Beograd, 2003.
10. Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006.
11. Mustafa Imamović, *Historija Bošnjaka*, Bošnjačka zajednica kulture Preporod, Sarajevo, 1997.
12. Enver Imamović, *Porijeklo i pripadnost stanovništva Bosne i Hercegovine*, Sarajevo, 1998.
13. Norman Cigar, *Genocid u Bosni – politika etničkog čišćenja*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 1998.
14. Vera Kržišnik Bukić, *Bosanski identitet*, Bosanska knjiga, Sarajevo, 1997.
15. Hasan Efendić, *Paradržavne tvorevine – oslonac uništavanja Bosne i Hercegovine*, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2011.
16. Ilija Garašanin, *Načertanije*.